

ACC. N:R M. 13801:1-14.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Landskap: Skåne Upptecknare: E. L. Löfgren, Hedebo, Ystad
 Härad: Järvestad Berättare: _____
 Socken: Valby Berättarens yrke: _____
 Uppteckningsår: 1954 Född år _____ i _____

När den nya tiden kom till bygden. s. 1-14.

LUF 73
 (Pristänk. i
 Ystads Alle-
 handa 14/11
 1953.)

Skriv endast på denna sida

20

Börger

M 13801.

Vallby sn.
Jämsvada hd.

FOLKLIVSARKIVET

Institutionen för folklivsforsk-
ning vid Lunds universitet

Det var mycket att berätta om folkets levande
och bruk på 80- och 90-talet. Om en del originella
personligheter, ävenså om myndigheternas
inställning till folket. Om livet på hemgården
o. s. v. Jag minns mycket klart hela min
barndomstid ända fram till sekelskiftet, då
jag sändes till Stockholm. Det blev ju dock förlångt

Tel. 1966

Hälsningofullt
Kerf Löfgren
Hedero, Yster

Skäne
Förrestad
Valby Sn

M. 13801

Upplysning
Hedabo Lövgru
Hedabo Lövgru

FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforsk-
ning vid Lunds universitet

Upplysning av Elov Löfgren, Hedabo, Lövgru, Tel. 1966

Jag är född 1883, Min far var född 1838. Jag minns mycket av vad han berättat om levnadsvanor o. d. från det var, sedan för min födelse. Hovet som försiggick under min uppväxttid minns jag mycket väl, för det var jag tidigare uppväxttid.

Levnadsvanor

Min fader gifte sig första gången 1863 med en flicka från Wallby. Hon var dotter till skomakaren och torparen Raslow. Först bodde Raslow i Hånnas, men blev tillagd av "lagman Tage Sylwan" sommararen av godset "Glammingshus" att flytta till Wallby där ett torp var ledigt.

10 sid. 13. Min far byggde, strax upptill sin svärfaders torp, ett hus och satte upp landhandel 1866. Det var den första handelsboden i denna del av Österlen. Detta hus var uppförts av poltorkad lersten, och kläddt med bräder. Min far som vistats i Danmark under sin ungdomstid, och möjligen därifrån fått en del upplag, byggde veranda till huset och lät "vindskarnorna" gå upp ett stycke över taket försedda med en del "ornament". Han la också bräder till golvet. Innan var det inrett som det brukades, med ett stort rum som hade fönster både åt norr i söder. En jämntakad kamin som eldades utifrån köket med den öggarna skorstenen. En kakelugnsbänk och en "Gustafiansk" säng med fint prydd täcke över sängklädderna. Madras i sängen fanns ej ^{i dess ställe} utan i dess ställe. Senare ryddes madrasser av juteväv och stoppades med ~~strö~~ strö och hackelse. Innan fanns ej väggfasta bänkar, utan flyttbara stolar av trä, den raka modellen, som man nu kan se på museum. Maten lagades då på öppen eld under den öggarna skorstenen.

och hölls varm genom att ställas på järnkakelstjärnor och i den mittre med mässingstjärnor, som fanns byggd över kakelungarna.

En skänk fanns för förvaring av mat, ett klaffbord vid förstuet. I de flesta andra husen här i denna del av byn var golvet av stampad lera och väggarna vitkalkade, innertaken obehandlade. Får lät en målare spränna över innertaket med papper och strökt sedan med limfärg. De flesta husinnehavarna försökte skaffa sig några trädgårdar och hängde upp jor för förstuet uppröid. På det först omnämnda Perssons Torp var yttre väggarna yttre väggarna klädda med papperslappar.

I mitt hus skedde en stor förändring 1889-1890, järnspisens inköptes och skorstenen ombyggdes, kakelungabänken försvann och att förändrades ganska radikalt.

^{Närman detta för jag nämna på vad till det}
 Ett stakhus som beunnat, byggdes åter upp, det var avsett för 6 familjer, detta täcktes med spån, annars förskott endast halvt som yttre tak. Var familj hade 1 stort rum men ej något kök, ett rackrum utan förstas hörde till. Någon diskering förskott knappast, familjen intog sina måltider utan talbänkar, bröskedarna slockades, möjligen fogs ett tag i den ^{med} fuktiga trassan sedan fördes de ner i bodlådorna. Perivon var överflödiga utom "hollanderna" brödkniverna. Barnen beto av brödet och var vana att sula sig med den svält tillfagna fläskbiten som möjligen bestodo. De rikaste stakhusarna hade en pormasgris som slaktades i November. Ibland var de två om en gris, ^{familjen} hade ju då något osaltat fläsk några dagar. Flon var dock ej så välsittande

De andra Lingo köpa fläsket. Något annat kött
förskott aldrig. Mjölke hade de ju dagligen i stat.
äster hade de mycket i stat, jag tror 200 kg. pr. år.
I de lesterukor som barnen buru nu till sin far kl. 12
på dagen, var det för det mesta ästsuppa, omväxlande
med salt potatisuppa, s. k. oruda, Perminglönen var
vid Glummingehus på 80 talet 175 pr. år, men höjdes
senare till 200 kr. Det fördrades att hustrun och barnen
skulle arbeta vid gården på sommaren och kösten.
Det blev ju lite tillskott till perminglönen. Kvinnodags-
verken betalades med 80 öre pr. dag. Jag minns att
min far sålde ganska mycket Cacia, ett kaffarogat
som då mycket användes. De staten som bodde i
förent nämnda hus hade grävt upp lite av mossen
som låg intill, så de odlade något morötter och kål.
Den Norske fetsillen som då alla handlande såluförde
användes ganska mycket att omväxla kvälsämlet med.
Potatisen ingick ju i staten. Grönvinet måste ju också
köpas. På 80 talet kostade det visst 80 öre pr. lit. Linnved
som utelutande användes, ingick också i staten.
Att få bakningen som användes den ^{särra} ~~särra~~ som
växte i mossen. Den skördades på vintern. Den
statshälsar som stälts att få arbeta på detta lina
godast, och i några fall jag vet stannade de där
linet igenom. De varo fullständigt nöjda med sitt
liv. När de söt ut efter middagsrasten sjöngs de
med full bals. När de hade varit i skogen

dagarna strax före jul för att hämta sin grenved brukade vi barn gå för att möta dem, för att höra dem sjunga. Detta var för dem en särskild glädjedag. Det var ju nu ej så mycket arbete, och fridagarna som förstås fylldes dem med glädjekänslor.

Baglönarna hade det nog något sämre, de måste ju köpa allt. Baglönarna var ju blott 1 kr. men det var ju endast om hösten de erhöles så mycket. I de fall jag känner till hade de på något sätt hunnit skaffa sig ett hus. Jag vet i ett fall ett hus som såldes i Rogum och betalades med 200 kr, som anögs som en mycket stor summa. De hade i denna del av byn alltid något jord till, så de odlade potatis till husbehov.

Hos bönderna som jag också något känner till, var det möjligen något bättre. Där dracks kaffe strax efter upprättandet efter mjölkningen och sedan den var färdig uppe till vägen äto frukost kl. halv nio, den bestod alltid av hemmalagd sill och skarpotatis, bröd och flött eller smör. Sedan höll

drängarna till på åkarna med glöjning till kl. 12 då det var middag, då sattes kallt kött fram och kokt potatis ^{ibland serverades pälling med diögröknuddiätt} alldrig någon soppa eller efterrätt.innan drängarna for ut hästarna igen dracks det eftermiddagskaffe i köket, kl.

kl. 5 gick jag ut till drängarna med två skivor bröd med flött på och salt stött över fetthet, dessa matar voro mycket stora skurra av hembakat bröd. När det började ^{mörkna} kom drängarna hem, och krällmålet äto sedan drängarna voro färdiga i stallet. Krällmålet bestod mestadels av gröt och mjölk, ibland endast av mjölk och bröd, Alla tog då mjölk ur samma stora kersfat som stod mitt på ~~den~~ stenbordet.

Drängarna i den bondgård jag beskrivet voro nog något
finare än vanligt. De voro bröder, och kusiner med hustruer.
De bodde dock i drängkammaran med ingång genom stallen.
Någon eldstad fanns ej. På söndagmorgonen när de bytta
om skjorta lades den rena skjortan över hästryggarna så
den blev varm. De trättade sig också i stallet i en sparr.
Dessa drängar hade var sitt klädskap, som det var deras
nöje att ordna i. Borsta sina kläder och långstövlar, och
ordna med sina smaskar i läderna. Blanka den finare
seldomen var också söndagsgrön. En av drängarna körde
också till kyrkan med husbondefolket på söndagsförmiddagen.
Det jag ^{här} beskrivet hände i Oktober 1893.

I matsalen var det benvärda maten på golvet
och träskorna sattes i förestugan. Bänkar fanns runt
väggarna där ej säng och traskelungsbänk stod. Någon
bänk var till att flytta, några stolar fanns också.
Vid måltiden sutto vi alla kring det stora stentbordet
utom grävar som stod och sträckt sig över någon
armen för att stå maten. Vid frukosten hade husbonde-
folket och drängarna var en liten tallrik riander (vår
utan. Den ^{älsk} älsk drängens stora bröd med en påskilld
brödkniv. Inga knivar eller gafflar hade används. Var
och en använde sin egen fjätkniv. Den fjätkniva
streckniva drogde bra att lägga både sillen och protationen
på. Dyggen som fanns var ju gemensam. Under måltiden
talades endast om arbetet på gården och om djuren
möjligen också om några aktuella nyheter som sprö, samt om
Arbetsmuskulaturen i Lönneström.

6/ I denna bondgård jag beskrivet, som ligger i Bolshögs församling
fanns Limbichamnsbladet. Det var dock ej alla bönder som
höllo sig med någon tidning. En handlande till hade
kommit till byn. Han hette Nilsson, ^{Min brorbror Wallby} Hans butik låg bättre
till, så han delade ut posten i den tätbebyggda delen av byn
under flera år hämtade jag de tidningarna och brev som skulle till
Rogarnad och Glivarp, vilka min far i sin tur delade ut.
Jag hade i min väska 4 à 5 färdiga klockor och 2 st Limbichamns-
blad. Numera hade vi Y. A. men slaktaren Andersson i Glivarp
läste den sedan efter ass. M. 13801:6.

Folkskollärare Löfberg, död 1953 i Limhamn, som varit uppe i Wallby
har berättat för mig. Han var som pojke på 20 talet något
tidigt på morgonen och skulle handla, kunde det hända
att far Nilsson ^{detta var far Nilsson, min fars brorbror.} ännu låg. Mammans säng stod i butiken
Hon ropade då på sin man som höll till ute i köket med att
baka bullar, som sedan såldes i butiken. Denne del av butiken
vars sängens stöd blev senare avstängt med en brädvägg.

Socialt och andligt liv

Om något sjukdomsfall inträffade, eller ett barn skulle födas, ^{i mitt hem} kommo grannkvinnorna själsnamt och önskade hjälpa till. En gång min mor blev håftigt sjuk sent en kväll, blev jag skickad att hämta en fru, hon steg strax upp och kom hem.

Thörögille har min mor talat om, det hölls i bygdstuan. Hon talade om det i samband med spöktorn som skulle ha förekommit vid det gillet.

Under min uppväxttid ^{brukade vi} gå och hälsa på hos några nämmor, utan att vara särskilt anmodade. På söndags-
aftarmiddagen kommo gärna grannarna in och pratade och blev bjudna på kaffe. Men även släktingar längre bortafrån kommo förändra uppsäg, det dukades vad huset förmådde. Om ej annat fanns tillhanda, fanns alltid fläsk och ägg, lite uppskuret fanns alltid i mitt hem.

Gemensamma arbeten kännor ej jag till.

Statkarlarna som hade rättighet att skörda gräset som växte i den stora mossen, högg detta gemensamt sent sedan arbetet på gården var slut. ^{för dagen} Det sattes samman i stackar. Sedan skulle dessa rättvist fördelas, och tillgick så, en led^{ig} framstupa och höll för ögonen, medan de andra pekade ut de olika stackarna och frågade: Hvem skall ha den? Hon som låg närmast därnämmer på kamraturen, ringgäde.

Som jag skrivit i annat sammanhang, var det ^{här} många som hade råd att hålla en tidning. För delade ut i slutet av 80-talet endast 5 Lp. A. och 2 Limbischammsblad. I Rogarnad fanns omk. 20 familjer och i Elivarp var än dubbelt denna siffra. På 90-talet blev det bättre, då hade också Lk. dagbl. kommit till med ett par ex.

1889 kom en ny folkskollärare till byn. Han var från Öster, det var hans första plats. Hans namn, And. Ljöberg död fyra året i Limhamn. Han blötte lite liv i byn. Han inrättade ett bibliotek. Det var nog ej så stort men ändå, han höll också ^{bokauktioner} ~~bokauktioner~~ varje år under julhälsan, när skolan ej användes till undervisning. Förut hade han ägnat andra böcker främst i hemmen än barnens skolböcker samt bibel och psalmbok.

På "verkommässorna" som det kallades, under passionstiden eldades det ej i kyrkan och skolbarnen som skulle vara där frös mycket, då i många fall, yttre kläder var lyx för dem. Någon från mitt hem skulle alltid gå till kyrkan, föräldrarna turades om. Ibland gick dock både, särskilt när det var nattvardsgång. Kyrkan var i allmänhet ganska godt besatt, om det ej var alltför svårt väder. En del landbrukare kommar åkande. Drängen hämtade dem sedan mässan var slut. Jag och min systers blev döpta i hemmet. Huset förhölls någon gång under min barndom, men jag var ej närvarande.

Jag har sett en i Backemölla en person gick för begravning, = processioner och sjöng en psalm psalm. Det var en som påskades anmodato.

Förhållandet mellan husbondefolk och tjänare.

Jag har sett och även hört ontas att
förhållandet mellan husbondefolk^{och tjänarna} varit riktigt hjärtligt, där
både drängar och jurer kallat ~~husbondefolk~~ husbondefolk "far".
Men det förekom också motsatsen.

Det allmännast stannade både drängarna och jurer i
samma plats, ända tills de gifta sig.

De länge den gamla tjänstskivningslagens fanns, ansågs nog
många husbondefolk, på visst sätt, ha äganderätt till
sitt folk. En del togo ju hand om sitt folk, och ville
vara bästa. När det gällde mindreåriga ansågs sig,
husbondefolk om endast ha rättighet, utan nästan
skyldighet att agera dem, när det ansågs behövas.
Nästan alla rikspöjkas, ja även tjänsteflickorna från
från 80 i 90 talet har erfarenhet därav.

Min far har ontat, att han sett från sin trappa
parifrån han hade utsikt över Wallbyvången. Han
lagmann Sylvan när han kom utidande för att se
till skördesfolket, med sin ridpistolen slagit
gammalt folk, om de rättade på ryggen under
arbetet. Det var ju på 60 talet. Vid denna tid fanns
vid husegården ett tiotal ogifta drängar som även hade
sin kost där, och åt i det stora köket. En dag, när
de fick att äta en kornaga, hade de klagat på maten
och även fäst upp något av maten på väggen. En av
dessa drängar hette Hans Öland, när det blev hans
tur att komma in på kontoret för att griskas

hade han förest sig med två benor eller kuggjärn i kuggskoden (grickarvickstad) och stoppat in i sina rockärmor. När då ludofogden och inspektören skulle ta i honom och lägga honom över bänken, höll han ett mordvapen i rajs hand, de ruck tillbaka, och lagmannen som själv påtrod skivbordet ^{skrek} "ut, ut." Hans Oland lät ej säga sig detta så ofta, utan sprang ut, i förstugan sprang han omkull braställaren och gav henne några sprakar. Hon hade berett sig på en stunds rykning av att lysa på hans skrik.

Hans Oland kunde gömma sig undan fäkt allt vad polismakt som fanns mobiliserades. Länsmannen och kronofogden m. fl. Han slöt sig senare till ett fjärbond som bodde i Ljeto ora. Denne man var gammal, när jag växte upp. Han bodde i Gladax fattigstuga. Han gick runt omkring och sålde avtrycksbilder till skolbarn. Han satte ofta på en stol, innanför dörren i mitt rum, och min far bjöd något på honom. Nu stal han alldrig mer, sedan han blev dömd 1897.

Den sådana historien var ej enastående, utan mångfaldiga i olika variationer. Det var i allmänhet de mest utsatta som blev offer för systemet.

Jag kunde också berätta om Pickert som hade sin 25 kr. häst inne i familjens enda rum i fattighuset. Om huru han när ett barn hade dött för honom, alldeles ensam med sin familj köpte sitt barn till kyrkogården, utan att någon annan var med. Hästen och sällavagnen hade kommunen givet honom på arbetslöshet, för han skulle kunna försörja sig. Han var invald.
 Detta hänt 1893

Näringsliv

På 80-talet ärendrades Glommingstun av pater Beckman. Han sågs bara en driftig jordbrukare. Godset höll sig med eget mjölk. Orts-befolkningen kunde där få köpa mjölk, smör och ost. Köttsättningen bestod av mellan 3 à 400 mjölkkoor. Beckman anskaffade 1892 två st. fjälvbindare, vid denna tid mycket sällsynta. Fjälvavläggare funnos förut.

Någon annan gödsling än med naturgödsel förkom nog ej. Ett stort mängelval på Wallbyvängen var rättnyllet under min uppväxttid. Godset var vid denna tid säkerligen väl organiserat, och det sågs att Beckman förtjänade mycket pengar. Hona fåv- och vinstjordar hölls, och ängs och sumpmarker kunde utnyttjas till betes.

Det blev mycket sämre för ft folket i trakten när kammarinnan Rosentrans, som ägde gården, själv 1894 övertog ledningen. Det blev mindre arbetstillfällen alla som så kunde, sökte sig till andra arbets-
-platser. Min far märkte det mest, enär en stor del av kunderna flyttade. Under 70 à 80-talet var fars affär i sin blomstring. Jag minnes att ibland kunde 4 à 5 st. skjutsar hållas på gårdsplanen samtidigt, och det bars ut i pagnarna helv sockertoppar och ibland kala säckar kaffe à 60 kg. samt diverse andra varor. Detta minskades väsentligt på 90-talet. Fornmarps och Hammarhögs järnvägsstationer kommo till, och nya affärer öppnades och konkurrensen blev hårdare. Min far dog 1902, huset köptes av en handlande som hade affär förut, mest för att förskomma

att ej någon annan handlade, där skulle slå sig ner.
 Först när kommersinnan Rosenkrans var död och herrgårdens
 övergick i agnornas Månssons ägo, ¹⁹²³ blev det något uppseende
 för den orten. Han lät stycka godset i egna hems-
 gårdar. Lät tovlägga den stora mossen. Folket
 som bodde i Roganad, kunde få köpa sig jord
 från Wallbyvången, och platsen fick uppleva ett
 uppseende. Vi som väst upp här tyckte att den
 vackra naturen vi var borta vid hade födärrats.
 och pandaliserats. Människorna komms dock att få det
 bättre ekonomiskt, de kunde repara sina hus, och
 avseväst förbättra sin levnadsstandard.

Lockerbetsodlingen som börjat på 90-talet gjorde sitt till
 att människorna fick det bättre. Det blev lättare för
 dem som ej själva hade jord, att erhålla arbete.

Jag tror, att den nya tiden som på omkring 1900 kom, med
 det nya århundradet, hade sin orsak i det förändrade tankesättet
 hos människorna. Man fann hängde upp i sin butik, de
 frimärkades agitationssplancher som gavs ut i anledning
 av rösträttskampen i riksdagen. En plansch per gammal
 Island. En man med sitt penningskinn Fyngus m.m. de
 10 som sitter i den andra vågskålen, och ej har tillsammans
 så många röster som den ensamma med penningskinn.
 Folk började att tänka, endast det förde dem fram till godt
 stycke. De liberala Tidningarna, som nu mera allmänt
 började att läsas, spredde en väldig röst, när det gällde att
 få människorna in på andra tankesätt.

Något om min fars affär.

Min far som varit betjänt hos en grosshandlare
i Hörentammer under ungdomsåren, där han säkerligen
fått en del inkomster, började sin affärsverksamhet 1865
sålides stann efter näringsfrihetens genomförande.
Han var i början ensam i denna del av orten
ingen handlande i Glimminge och ej heller någon i
Osten Thoby. Hans affär tog redan från början ganska
god fart. Butiken var ganska stor med tre
olika diskar. Vid den ena sidan hade han en
stor balansvåg av trä, som hängde i smala rep.
Här vägdes endast upprätt lumpar och ben.
Dessa varor förvarades dock ej i butiken, utan i
särskilt lagrum, benen i tunnare uter (vid grackhuset)
Diskan mitt fram var den vanliga sprididisker med
en diskvåg och en balansvåg med skålar. På
höger sida manufakturdisker. Inne bland Fyg-
grackhuset fanns ett litet titthål, så att man kunde
från vardagsrummet se nästan allt vad som
föregick i butiken utan att själv vara sedd.
Det stora fyrloftiga förestäl åt trädgården var
föreställt med järngaller. Någon stegstegs stegtrappa
föreställt ej. Dörarna ut till gårdsplannen var försedda
med ett flertal smårutor av olika färgat glas uttanför
dessa dörrar fanns fjörha kraftiga dörrar som blott
stängdes om nätterna.

Bänd.

Det var mycket bytehandel. Alla som kommo med lump
eller lura, köpte ju andra varor tillbaka. Ägghandeln
var mycket stor. Detta var ju för äggförföringarna som sedan
bildades. Nönn om bondmoran kommo med en luvande höna
i sin korg, gick det för sig att få sparris i stället.

Alla glasvaror köptes direkt av s. k. glasförsäljare, med
länga smala glaslådor på hjul. Jag fick omk. 5 ml.
länga lådor, försedd med en häst. Försäljaren satt
på mittan av lådan diriglande med benen utmed
sidan på lådan. Han var både kusk och förväljare.

Jag fick att det var mest från Glimma och Kosta
glasbruk dessa kommo. Det gick också att av dessa
kuskar, beställa varor för senare leverans. Min far hade
sin första affär, i början av sin affärstid, hos Fm A. G.
Lindgren här i Götå. 1891 kom en representant för
Arboga magnisfabrik, och far började att sälja
magnis. Det hade han ej fört fört. Flott såldes
mycket och kostade då 90 öre pr. kg. Vanligt fäthigt
folk använde ej smör, knappast ägg även om de hade
kor och höns.

Under hela min uppväxttid hängde en laddad sot
revolver över sängen där far låg. Den användes
aldrig, men var när och provades några gånger.
En gång var det några tattare som försökte tilltvinga
sig varor. De måste dock ge sig av när det kom annat
folk in i butiken. Min far nämnde då om att han hade
ha revolvern i en låda under dicken, men den blev ej flyttad.